

Kassai Ilona

A foglalkozásnevek és a genderkérdés

Az apropó

Nők a magyar tudományban címmel nemrégiben megjelent egy impozáns kötet a Napvilág Kiadó gondozásában, a magyar tudományban szerepet játszó női kutatók pályaképéről (Balogh–Palasik 2010). Megjelenését követően a kötetet bemutatták a Magyar Tudományos Akadémián, majd pedig a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, egy kétnapos nemzetközi tudományos konferencia keretében, hiszen a PTE BTK Szociológiai Tanszéke is részt vett a kötetet világra segítő kutatásban. A Metszéspontok/Intersections című konferencia első napjának délelőtti ülészakán két pécsi akadémikus, Bójác Iván közgazdász és Kosztolányi György genetikus – az akadémiai bemutatóhoz hasonlóan – méltatta a kötetet, ki-ki a saját egyéniségének, szakmai kompetenciájának és érdeklődésének megfelelően, délután pedig a konferencia szervezője, Schadt Mária tanszékvezető beszélgetett a BTK-nak a szóban forgó könyvben szereplő oktatóival pályájuk alakulásáról.

A délelőtti bemutató alkalmával Bójác akadémikus úr, aki főként a statisztikai arányok szempontjából méltatta a könyvet, egy adott pillanatban azt találta felvetni, hogy ugyan miért kell a főnévként használt *tudós* melléknévhez hozzátenni a *nő* főnevet, ha az ember arra akar utalni, hogy aki a tudományt műveli, az nő. A kérdésre maga adta meg a választ, amikor önkritikusan megállapította, hogy 300 férfi akadémikussal szemben mindössze 11 női tagja van a Magyar Tudományos Akadémiának. Mert még ma is a *Mi született? Gyerek vagy csak lány?* mondás van érvényben – gondoltam magamban. Ekkor kezdtem el jegyzetelni, mialatt folyt a bemutató, abból kiindulva, hogy a nyelv elég jól leképezi a valóságot. Hirtelen összeszedtem és leírtam, ami eszembe jutott a foglalkozásnevekről, az általam jól ismert nyelvekre is kitérve, s amikor a délutáni beszélgetésben rám került a sor, bevezetésként elmondtam, hogy nyelvészként hogyan látom Bójác akadémikus úr délelőtti felvetését. Kár, hogy ő ezt már nem hallotta, mert nem volt jelen.

Mi a valóság?

Mivel a magyar nyelvben nincs nyelvtani nem, történetileg több megoldás is adódott a foglalkozásnevek kialakulására. Egyikként, nagyon demokratikusan, két külön szó nevezi meg ugyanazt a foglalkozást, ha kialakulása idején mindkét nembeli

üzte, mint például *fodrász/borbély, inas/komorna*. Az ennél jóval gyakoribb megoldás, amikor a foglalkozást kifejező főnév eleve a férfiakra vonatkozóan alakult ki és értelmeződik ma is, mivel ők üzték a szóban forgó mesterségeket, pl. *erdész, orvos, ötvös, pincér, tanár, professzor, gondnok, fazekas, matematikus, bankár, hírnök*. A foglalkozásnevek egy köre azonban eleve a nő lexémával bővülve alakult ki, nehogy azt higgye bárki is, hogy az így megnevezett alacsony presztízsű foglalkozásokat férfiak is üzték, pl. *társalkodónő, vasalónő, mosónő, védőnő*. Az a néhány foglalkozásnév, amelyet –ó, –ő végű melléknévi igenevek önmagukban fejeznek ki, pl. *tanító, szerelő, hegesztő, utcaseprő, eladó, feltaláló* hagyományosan szintén férfiakra értelmeződik. Amikor azután jelentős időeltolódással a nők is beléptek a munkaerőpiacra, a férfiakra megrögzült kifejezésből a nő lexéma illesztésével alakult ki a foglalkozás női gyakorlóira vonatkozó megnevezés, s ez alól a *királynő* sem volt kivétel, hiszen a korona is sokáig férfira volt csak örökölhető.

Az orosz nyelvben, habár van nyelvtani nem, ma is nagyon sok foglalkozásnév csak hímnemben létezik, pl. az *orvos* jelentésű *vracs*, de pl. a *traktoriszt* mellé kialakult a *traktorisztka*. A csak nőnemű főnévként létező *manikűrjursa* 'manikűrös' pedig arra példa, hogy mivel kizárólag nők üzték a mesterséget, a név is nőneműként alakult ki. Arról nincs tudomásom, hogy időközben hímnemű párja is kialakult volna.

Ami mármost a francia nyelvet illeti, amelyben szintén van nyelvtani nem, a melléknévből főnévvé vált *le savant* ugyanúgy férfitudóst jelent, mint a magyarban. Ha nem így lenne, Molière darabjának a címe nem *Les femmes savantes* 'A tudós nők' lenne, ahol a *savant* melléknév nőnemű párja melléknévi funkcióban áll a *nők* jelentésű *femmes* főnév mellett. És a *le professeur* főnév is csak a *Madame* előtéttel alkalmazható a férfi kollégájával egyenrangú tanárnőre.

Az európaiból kivált kanadai franciát jóval kevésbé kötik a norma gúzsai, ezért szabadabban idomul a változó valósághoz. A foglalkozásnevek tekintetében pl. könnyedén létrehozza a hímnemű alak mellé a nőnemű alakot, amit az európai franciák egyáltalán nem néznek jó szemmel. Így alakul a *le président* mellé *la présidente, un auteur* mellé *une auteure* és így tovább.

Mi a tanulság?

A nyelvek valóban egész jól leképezik a valóságot. De hát a baj nem a nyelvekkel van!

IRODALOM

BALOGH Margit – PALASIK Mária (szerk.) 2010. *Nők a magyar tudományban*. Budapest, Napvilág Kiadó.